

**ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИТЕ НАГЛАСИ И НАМЕРЕНИЯ НА СТУДЕНТИТЕ
ОТ СПЕЦИАЛНОСТИ В СФЕРАТА НА ИНДУСТРИЯТА
В ИКОНОМИЧЕСКИ УНИВЕРСИТЕТ – ВАРНА**

*доц. д-р Иван Петров
Икономически университет – Варна*

**THE ENTREPRENEURIAL ATTITUDES AND INTENTIONS OF STUDENTS
FROM INDUSTRY MAJORS AT VARNA UNIVERSITY OF ECONOMICS**

*Assoc. Prof. Ivan Petrov, PhD
University of Economic – Varna, Bulgaria*

Резюме

Докладът представя резултатите от проучване сред настоящи студенти от няколко бакалавърски и магистърски специалности от Икономически университет Варна, насочено към предприемаческите им нагласи и намерения. Изследването се основава на теорията на планираното поведение. Предприемаческите намерения са оценени на база вероятността за собствен бизнес, както и при хипотетизирани ситуации - безвъзмездно финансиране, безработица, съчетаване с отглеждане на деца. Предприемаческите нагласи са оценени с 5 основни компонента, свързани с оценка на степента от която лицето е привлечено, готово и мотивирано за такава кариера. Нагласите за „субективни норми“ са измервани чрез оценката на лицето за реакцията на най-близките му към евентуалното решение за самозаетост. За изследване на „възприетия поведенчески контрол“ е използвана самооценката от лицата на това доколко успешно могат да стартират и управляват собствен бизнес.

Ключови думи: предприемачество, самозаетост, собствен бизнес, нагласи, намерения

JEL Класификация: J24, L26, M13

Abstract

The report presents the results of a survey among current students from several bachelor and master programmes at the University of Economics Varna, focused on their entrepreneurial attitudes and intentions. The study is based on the theory of planned behaviour. Entrepreneurial intentions are assessed on the basis of the probability of owning a business, as well as in hypothetical situations - grant funding, unemployment, combining with raising children. Entrepreneurial attitudes were assessed with 6 principal components related to an assessment of the degree to which the person was attracted to, ready for, and motivated for such a career. Attitudes about "subjective norms" were measured by the person's assessment of the reaction of those closest to him or her to the possible decision to become self-employed. Self-assessment by individuals of how successfully they could start and run their own business was used to examine 'perceived behavioural control'.

Key words: entrepreneurship, self-employment, own business, attitudes, intentions

JEL Класификация: J24, L26, M13

Обхват и концептуална основа на проучването

Проблемите на развитието и насърчаването на предприемачеството винаги са представлявали интерес за политици, учени и изследователи. Важна роля за формиране

на предприемаческо съзнание, знания и умения за стартиране на собствен бизнес имат икономическите висши училища. Необходимо е, обаче, периодично да се правят изследвания на студентските предприемачески нагласи и намерения, както и определящите ги фактори, с цел адаптиране на образованието към потребностите и повишаване на ефективността му. Посредством обучението, може да се въздейства върху нагласите, чрез тях върху намеренията. Като резултат, така могат да се създават предпоставки за по-успешна реализация на предприемачески инициативи в бъдеще. Вече има натрупан сериозен опит в изследване сред студентите. Цялостно проучване на предприемаческите нагласи и намерения на студентите в Икономически университет Варна е направено през 2008 г., публикувано в монография (Петров, Якова & Шинева, 2008). Друго подобно изследване в сравнителен аспект е направено в Стопанска академия, УНСС и Икономически университет Варна (Пантелеева и др., 2021). Резултати от частични изследвания са представени на няколко конференции и кръгли маси.

В настоящия доклад представяме резултатите от собствено изследване на предприемаческите и кариерните нагласи и намерения, проведено през учебната 2022-2023 г. сред действащите студенти в специалности, свързани с индустрията в Икономически университет. Включени са специалности, администрирани от катедра „Индустриален бизнес и логистика“, както и такива, в обучението на които сериозно участие имат преподаватели от катедрата. Анкетирани са студенти от бакалавърските специалности „Индустриален бизнес и предприемачество“, „Логистика“ и „Бизнес икономика“, и магистърските – „Корпоративен бизнес и управление“, „Логистичен мениджмънт“ и „Управление на проекти“. Проучването е направено чрез анкетна карта, генерирана в Google Form, популяризирана посредством съобщения чрез платформата за електронно обучение на Икономически университет <https://e-learn.ue-varna.bg/> в процеса на обучението. Включени са общо 132 студенти, от които 88 обучаващи се в бакалавърска и 44 в магистърска степен. Половата структура на респондентите е с приоритет на жените – 76 жени и 56 мъже. Възрастово респондентите са основно във възрастова група от 20 до 25 години – 74.2%. Всички останали студенти са обединени в обща група – над 25 години. От гледна точка семейно положение преобладават несемейните 70,5% пред семейните 29,5%.

Изходна, концептуална основа на изследването е теорията на планираното поведение (Aizen, 1991). Според нея, бъдещите действия на всеки са предварително обмислени и планирани като намерения, формирани на основата на система от възгледи (нагласи). Детерминанти (фактори) на намеренията са три групи нагласи - към определено поведение („възприятия за степен на мотивация“), към „субективните норми“ (възприятия за социален натиск, респ. подкрепа) и към „възприет поведенчески контрол“ (самооценка за способността за реализация на идеята и контрола върху нея).

Целта на настоящия доклад е анализ на резултатите от изследването, отнасящи се до нагласите и намеренията на студентите от изследваните специалности за стартиране на собствен бизнес (самозаетост).

За реализация на целта са поставени следните основни задачи:

1. Анализ и оценка на предприемаческите намерения на студентите за стартиране на собствен бизнес в бъдеще.

2. Анализ и оценка на основните, определящи намеренията фактори – „предприемаческите нагласи“, „субективни норми“ (очакванията за съобразяване с мнението и подкрепа от най-близките) и „възприет поведенчески контрол“ (самооценката на лицата доколко успешно могат да стартират и управляват бизнеса си).

Резултатите от изследването са въведени и обработени чрез използване на статистическия продукт SPSS 17. Използвани са инструменти на дескриптивната статистика, кростаблицы, мода, средни величини и сравнението им сред различни групи

респонденти според образователна степен, пол, възраст, семейно положение, наличие на предприемачески опит на родителите, форма на обучение и др.

Предприемачески намерения на студентите

Проучването на намеренията за осъществяване на предприемаческо поведение са сериозно застъпени в нашето изследване. Намеренията се идентифицират на база на оценка на вероятността за случване на събитието, измерени в 7 степенна скала (от най-ниска 1 до най-висока 7). Използвани са 2 подхода – базисен фундаментален и хипотетизиран ситуационен. При базисния подход е направена оценка на вероятността за стартиране на собствен бизнес в два момента: веднага след завършване и до 10 години след дипломиране. Разграничени са и три хипотетизирани ситуации - при безвъзмездно финансиране, при безработица и при отглеждане на децата.

Изведени са резултатите, съставени са кростаблици със сравнени данни по различни критерии – според образователната степен (бакалаври и магистри), пол (мъже и жени), семеен статут (несемейни, семейни с деца и без деца), опит на родителите в собствен бизнес (с опит и без опит), възрастова група (в 2 групи), форма на обучение (редовно и дистанционно/заочно). Резултатите от изследване на намеренията, чрез оценка на вероятността за стартиране на собствен бизнес са представени в таблици 1 и 2. Определени са средни величини, мода, медиана и статистически разпределения, като основен приоритет в представянето на резултатите е даден на средната оценка.

Таблица 1

Средна оценка на вероятността за стартиране на собствен бизнес (според образователна степен, пол и семейния статус на лицата)

Показатели	Според образованието		Според пола		Според семейния статус		
	Бакалаври	Магистри	мъже	жени	Несемейни	семейни без деца	семейни с деца
Веднага след дипломиране	3,97	3,36	3,84	3,71	3,78	4,00	3,58
До 10 години след дипломиране	4,72	3,52	4,32	4,32	4,69	4,15	3,08
При безработица	3,99	3,57	3,86	3,84	3,91	3,54	3,77
При безвъзмездно финансиране	5,43	5,09	5,27	5,36	5,35	5,62	5,04
Съчетаване на бизнес с отглеждане на деца	4,95	4,16	4,61	4,75	4,78	4,38	4,50

Източник: Собствени изчисления (чрез SPSS)

Таблица 2

Средна оценка на вероятността за стартиране на собствен бизнес (според възрастовата структура и предприемаческия опит на родителите)

Показатели	Според родителския опит в бизнеса		Според формата на обучение	
	С опит	Без опит	Редовно обучение	Дистанционно и заочно обучение
Веднага след дипломиране	4,17	3,20	3,98	3,58

До 10 години след дипломиране	4,40	4,20	4,67	4,01
При безработица	4,04	3,58	4,05	3,68
При безвъзмездно финансиране	5,34	5,29	5,39	5,25
Съчетаване на бизнес с отглеждане на деца	4,92	4,51	4,97	4,45

Източник: Собствени изчисления (чрез SPSS)

В анкетата са включени много и разнообразни измерители на предприемаческите намерения на студентите – идентифициране на предходен минал интерес, сравняване на предпочитанията за самозаетост пред наемна заетост, оценка на вероятности. Като основни базисни измерители на предприемаческите намерения за целите на настоящия доклад е използвана вероятността за стартиране на собствен бизнес веднага след завършване на образованието и до 10 години след дипломирането.

В предходен доклад е направен частичен анализ на вероятността за стартиране на бизнес веднага след дипломирането, като форма на оценка на реалистичността на демонстрираните силни предпочитания към предприемаческа кариера. При използваната 7 степенна скала, средната оценка е 3,77, медианата е оценка 3, т.е. надделяват по-песимистичните самооценки за стартова самозаетост. В по-дългосрочен аспект до 10 години след дипломирането, респондентите, считат, че има значително по-висока вероятност за стартиране на собствен бизнес (средни 4,32 и медиана 4). С цел обобщаване на двата показателя е изчислена на тяхна основа нова променлива „вероятност за стартиране на собствен бизнес (базисна)“. Сравняването на средните величини по двата изходни показателя и изведената резултативна променлива за различните групи респонденти извеждат някои интересни различия. Бакалаврите оценяват значително по-високо вероятността да стартират собствен бизнес пред магистрите (4,34 и 3,44). Същото се отнася и за студентите редовно обучение (4,32) пред дистанционно и задочно обучение (3,80). Мъжете дават по-висока оценка за вероятна предприемаческа кариера от жените, но разликата е минимална (4,08 срещу 4,01). От гледна точка семеен статус, несемейните определено имат по-висока самооценка за вероятността за стартиране на бизнес (4,23 срещу 3,51). Сред семейните – по-високо оценяват своя шанс семейните без деца (4,07 срещу 3,33). Студентите на възраст до 25 години оценяват по-високо вероятността за собствен бизнес (4,24), пред тези над 25 години (3,45). Логично е очакването децата на предприемачите да са по-благоразположени в оценката си за вероятността за бъдещ старт на собствен бизнес (4,28 към 3,70).

Втората група показатели за предприемачески намерения са свързани с хипотетизирани ситуации, т.е. отчитащи възможността за стартиране на бизнес при определени ситуации – безработица, грантове, съчетаване на бизнес и отглеждане на деца.

Безработицата като провокатор на стартиране на собствен бизнес по-скоро има неутрален характер в нашето изследване. Средната обща оценка е 3,85, т.е. малко по-ниска от преизчислената базисна вероятност за стартиране на бизнес 4,04. Все пак студентите считат, че има по-голяма шанс до 10 години по естествен път да стартират собствен бизнес (4,32), отколкото при безработица. Като цяло ниски са очакванията за обвързване на такава тежка житейска ситуация със стартирането на бизнес. Само 23% оценяват, че има по-голяма вероятност да предпочетат самозаетост при безработица, при 39% оценяващи тази вероятност като малка. От диференцираните оценки по различни критерии, има само няколко групи, които оценяват вероятността малко над 4 – децата на предприемачи със средна оценка 4,04 и студентите редовно обучение. - 4,05. Като цяло

може да се направи извод, че безработицата не може да бъде основен и отключващ решение за стартиране на самозаетост.

Значително по-благоприятно се гледа на получаването на безвъзмездно финансиране (грантове) като отключващ фактор. Средната оценка за вероятността за стартиране на самозаетост за всички респонденти е 5,32, като високите стойности са отчетени при всички групи. Могат да се изведат някои групи, с отчетени по-високи вероятности за самозаетост при подпомагане – несемейни без деца 5,62, бакалаври 5,43, студенти до 25 г. -5,44. Като цяло, респондентите дават основания да се счита, че разработването на европейски и национални програми за финансиране на стартиране на бизнес могат да бъдат приети позитивно и донесат до успешен резултат, отнесено до студентите икономисти.

Като сериозен мотив за стартиране на самозаетост е възможността за съчетаване на бизнес с отглеждане на децата в семейството. Тази възможност се оценява положително от респондентите, като средните оценки са по-високи в сравнение с базисните (4,69 спрямо 3,77 веднага след дипломиране и 4,32 до 10 г.). Тук е интересно, че несемейните имат по-високи очаквания в сравнение със семейните, вкл. и тези с деца). Същото се отнася за студентите до 25 г. и бакалаврите. Може да се направи предположението, че тези групи имат позитивни предварителни очаквания и благоразположение към собствения бизнес, даващ по-голяма свобода и гъвкавост за отглеждането на децата. Същевременно, тези оценки не се потвърждават от хората с по-богат семеен и жизнен опит и това обяснява по-песимистичните им оценки.

Основни фактори (детерминанти) на предприемаческите намерения

Основният фактор, въздействащ върху предприемаческите намерения са предприемаческите нагласи. За да е готов някой да стартира собствен бизнес, следва да има позитивно отношение, т.е. да е привлечен от възможността да извършва тази дейност. За изследване на предприемаческите нагласи са използвани 5 променливи, свързани с благоразположение към предприемаческа кариера, желание за собствен бизнес, удовлетвореност, очаквания за преимущества и финансови изгоди от такава кариера. Резултатите са представени в табл. 3 и 4.

Таблица 3

Измерители на предприемаческите нагласи (общо, според образованието, пола и семейния статус на лицата)

Показатели	Според образованието		Според пола		Според семейния статус		
	Бакалаври	Магистри	мъже	жени	несемейни	семейни без деца	семейни с деца
Привлеченост от кариера на предприемач	5,30	4,95	5,27	5,12	5,32	4,77	4,88
Желание за собствен бизнес при възможности	6,06	5,36	5,75	5,88	5,89	5,69	5,65
Удовлетвореност от предприемачеството	5,78	5,34	5,62	5,64	5,72	5,62	5,35
Очаквания за предимства при самозаетост	5,65	5,18	5,25	5,67	5,59	4,92	5,42
Търсене на финансови изгоди	5,98	5,84	5,75	6,07	5,91	6,08	5,92

Източник: Собствени изчисления (чрез SPSS)

Таблица 4

**Измерители на предприемаческите нагласи
(според възрастовата структура и предприемаческия опит на родителите)**

Показатели	Според опита на родителите		Форма на обучение		Възрастови групи	
	С опит	Без опит	Редовно	Дист./зад.	До 25	Над 25
Привлеченост от кариера на предприемач	5,52	4,71	5,18	5,18	5,33	4,73
Желание за собствен бизнес при възможности	5,84	5,80	6,13	5,56	5,97	5,39
Удовлетвореност от предприемачеството	5,74	5,49	5,74	5,55	5,75	5,30
Очаквания за предимства от предприемачество	5,58	5,36	5,59	5,41	5,57	5,27
Търсене на финансови изгоди	5,96	5,89	5,89	5,97	5,98	5,79

Източник: Собствени изчисления (чрез SPSS)

На основа на изведените 5 измерители е изчислена обобщена променлива „Предприемачески нагласи“ (обобщена). Студентите имат силно изявени предприемачески нагласи, измерени чрез отделните компоненти и обобщената оценка (средна 5,64). Бакалаврите имат по-силни предприемачески нагласи от магистрите (5,78 и 5,38), редовните пред дистанционните и задочните студенти (5,72 и 5,58), студентите до 25 пред тези над 25 години (5,72 и 5,39). Децата на предприемачи имат по-позитивни предприемачески нагласи (5,76) от студентите с родители без опит със собствен бизнес (5,48). Несемейните имат по-висока обобщена оценка от семейните, както с деца, така и без деца (5,70 и 5,50).

За по-дълбочинен анализ на предприемаческите нагласи е направено изследване на измерителите сред две групи студенти според предпочитания тип заетост като кариерна възможност. Разделянето е на основата на коефициент, отношение между оценката за предпочитане на предприемаческа кариера и наемна заетост. В групата на предпочитащите наемна заетост са 29, а в групата на „предприемачите“ 103 респонденти. Може да бъде изведен ясен профил и разграничение на двете групи лица според измерените компоненти на предприемачески нагласи. Желаетелите самозаетост са по-силно привлечени от предприемаческа кариера (5,60 срещу (с/у) 3,69 за предпочитащите работа за друг), те имат по-силно желание за бизнес при ресурси и възможности (6,12 с/у 4,79), изпитват по-голямо удовлетворение от предприемачеството като алтернатива (5,99 с/у 4,38), оценяват много по-убедено, че предприемачеството ще им донесе повече изгоди (5,79 с/у 4,45), имат по-силно желание за възможности, носещи им финансови изгоди (6,08 срещу 5,41). Като обобщение, студентите, предпочитащи собствен бизнес пред работа за друг работодател са значително по-мотивирани и позитивно настроени към това да се занимават с предприемачество. Обобщената им оценка на позитивните нагласи е 5,92 срещу 4,64 за останалите.

Всички използвани измерители показват, че предприемаческите нагласи на анкетираните студенти са силни и позитивни. Но това само по себе си не е достатъчно, важни са и нагласите за това доколко евентуално бъдещо решение за стартиране на бизнес ще бъде прието и одобрено от най-близките до индивида хора - семейството, приятелите и колегите. Подкрепата на хората около него, съчетана с вярата в собствените сили, ще помогне позитивните нагласи да доведат до намерения и в последствие до реални

действия. Резултатите от изследването са представени в таблица 5. Нагласите са определено позитивни, всички дават много високи оценки на очакваното одобрение от семейството, колегите и приятелите. Средните оценки са 6,02 за нагласите за семейната подкрепа, 5,80 за подкрепата от приятелите и 5,54 – от колегите. На основа на трите компонента на фактора „субективни норми“, изразяващ очакваната подкрепа от страна на семейство, приятели и колеги при решение за стартиране на собствен бизнес, е изчислена обобщаваща средна величина. Тя е доста висока 5,78 както за всички студенти, така и по основните групи според пол, възраст, образователно ниво, форма на обучение, предприемачески опит на родителите. Различията по групи са сравнително малки и могат да се дължат на статистическа грешка. По интересна е самооценката в двете групи според предпочитаната като основна кариера форма на заетост. Желаетелите предприемаческа кариера оценяват по-високо подкрепата от страна на близките до него хора от предпочитаните наемна заетост (5,96 с/у 5,14).

Таблица 5

Средни оценки на нагласите за одобрението от семейство и приятели на стартиране на собствен бизнес

Показатели	Одобрение от семейство	Одобрение от приятели	Одобрение от колеги
Обобщени показатели			
Общо за всички	6,02	5,80	5,54
По образователна степен			
Бакалаври	6,07	5,90	5,62
Магистри	5,91	5,59	5,36
По пол			
Мъже	5,98	5,59	5,54
Жени	6,04	5,95	5,54
По форма на обучение			
Редовно обучение	6,16	5,87	5,64
Дистанционно и задочно обучение	5,89	5,73	5,45
По семейно положение			
Несемеен/а	6,11	5,83	5,59
Семеен/а без деца	6,15	5,77	5,23
Семеен/а с деца	5,62	5,69	5,50
Според наличието на предприемачески опит на родителите			
Родител/и с предприемачески опит	6,14	5,90	5,65
Родител/и без предприемачески опит	5,84	5,65	5,38
Според възрастовата група на лицата			
До 25 години	6,16	5,87	5,60
Над 25 години	5,58	5,58	5,36

Източник: Собствени изчисления (чрез SPSS)

За да се формират предприемачески намерения, освен изведените дотук детерминанти, водеща роля играе и самооценката за т.нар. „възприет поведенчески контрол“, т.е. доколко лицата се чувстват готови да стартират бизнес. За оценката на нагласите са избрани 6 компонента. Тук са включени подготвеността за регистрация на фирма, нейното успешно управление, икономическа и управленска компетентност, готовност за носене на риск и отговорност, работа в условия на стрес и напрежение, умения за успешно реализиране на идеите. Използвана е 7 степенна скала на оценяване, от най-ниска до най-висока. Част от резултатите по различни групи респонденти са представени в таблици 6 и 7.

Таблица 6

**Компоненти и оценка на „възприетия поведенчески контрол“
(общо, според образованието, пола и семейния статус на лицата)**

Показатели	Според образованието		Според пола		Според семейния статус		
	Бакалаври	Магистри	мъже	жени	несемейни	семейни без деца	семейни с деца
Знания за регистрация на фирмата	5,67	5,14	5,59	5,42	5,54	5,08	5,54
Готовност за успешно управление на фирмата	5,00	4,55	4,80	4,88	4,77	4,77	5,15
Икономически и управленски знания	4,83	4,50	4,84	4,63	4,68	4,46	5,00
Поемане на разумен риск и носене на отговорност	5,67	5,23	5,66	5,42	5,54	5,38	5,54
Работа в условия на стрес и напрежение	5,92	5,84	5,88	5,91	5,91	5,92	5,81
Умения за успешна реализация на идеите	5,88	5,50	5,89	5,64	5,69	5,69	6,00

Източник: Собствени изчисления (чрез SPSS)

Таблица 7

**Компоненти и оценка на „възприетия поведенчески контрол“
(според възрастовата структура, форма на обучение и предприемаческия опит на родителите)**

Показатели	Според опита на родителите		Форма на обучение		Възрастови групи	
	С опит	Без опит	Ред.	Дист./з ад.	До 25	Над 25
Знания за регистрация на фирмата	5,68	5,24	5,59	5,41	5,48	5,52
Готовност за успешно управление на фирмата	5,01	4,62	4,98	4,73	4,79	5,03
Икономически и управленски знания	4,87	4,51	4,85	4,61	4,68	4,85

Поемане на разумен риск и носене на отговорност	5,65	5,35	5,72	5,35	5,49	5,61
Работа в условия на стрес и напрежение	6,06	5,65	6,02	5,79	5,89	5,91
Умения за успешна реализация на идеите	5,91	5,53	5,95	5,58	5,69	5,94

Източник: Собствени изчисления (чрез SPSS)

Като цяло студентите оценяват високо пригодността си да стартират и успешно управляват бъдещ собствен бизнес. Те оценяват сравнително високо знанията си за успешно регистриране на фирма (5,49). Считат, че са готови и могат да работят в условия на стрес и напрежение (5,89). Вярват, че имат необходимите умения да доведат идеите си до успешна реализация (5,75). Оценяват високо уменията си за поемане на риск и носене на отговорност (5,52). Малко по-песимистично, но въпреки това достатъчно убедено приемат, че могат успешно да управляват бизнеса си (4,85). Макар и малко колебливо, те са убедени, че имат достатъчно икономически и управленски знания, необходими им за бизнеса им (4,72). Комплексната оценка на „възприетия поведенчески контрол“, характеризиращ самооценката на респондентите за уменията им да стартират и управляват успешно собствен бизнес е 5,37.

Самооценката на възприетия поведенчески контрол, измерена чрез обобщаващата оценка е висока и по отделните групи респонденти. Мъжете и жените имат сходна самооценка (съответно 5,44 и 5,32). Студентите с родители предприемачи имат чувствително по-висока самооценка за успешно справяне с бизнеса (5,53 с/у 5,15) от децата на родители без опит в бизнеса. Те имат по-високи оценки по всички 6 компонента. По аналогичен начин студентите бакалаври имат по-висока самооценка от магистрите (5,49 с/у 5,13), редовните пред дистанционните и задочни студенти (5,52 с/у 5,24), студентите над 25 г. спрямо тези до 25 г. (5,47 и 5,34). Сравнително разнопосочни средни оценки имат семейните студенти. Най-висока оценка на пригодността си за бизнес дават семейните с деца (5,51) пред несемейните (5,35) и семейните без деца (5,22).

Високата самооценка на способността им за стартиране и успешно управление на бизнеса от предпочитащите самозаетост студенти, малко се разминават с тяхната оценка за ролята на Икономически университет за формиране на необходимите им за това знания, умения и среда (табл.8). Резултатите от това изследване са обработени по различни критерии, като тук са представени само общите и оценките на двете групи, предпочитащите предприемаческа кариера и привържениците на кариера на наеман персонал. „Потенциалните предприемачи“ дават значително по-ниски оценки на Икономически университет в сравнение с лицата, предпочитащи работа за други. Те оценяват по-слабо получените знания за успешно стартиране на бизнеса (3,83), за растеж и управление (3,92), определено са по-скептични за ролята на ИУ за бъдещо повишаване на квалификацията им и за квалифицирана консултантска помощ. Сравнително положително следва да се приеме оценката им за създавания положителен имидж на предприемачеството в процеса на обучението.

Таблица 8

Оценка ролята на Икономически университет при формиране на знания, умения и подходяща среда за мотивиране на студентите за собствен бизнес

Показатели	Средна оценка	Според предпочитания на тип заетост	
		Предпочитана наемна заетост	Предпочитана самозаетост
Оценка на получените знания и умения от ИУ за успешно стартиране на бизнес	3,90	4,14	3,83
Оценка на получените знания и умения от ИУ за растеж и развитие на бизнеса	3,95	4,07	3,92
Оценка на формирането на положителен имидж на предприемачеството	4,13	4,07	4,15
Оценка на ролята на ИУ за бъдещо повишаване на квалификацията	4,08	4,48	3,96
Достъп до квалифицирана консултантска помощ от преподаватели	4,23	4,34	4,20
Запознанство с успешно стартирали бизнес по време на обучението	3,39	3,45	3,37

Източник: Собствени изчисления (чрез SPSS)

Заклучение

Направеното изследване на основа на теорията за планираното поведение показва, че студентите от изучаваните специалности имат позитивни предприемачески нагласи, високо очакване за подкрепа от най-близките им лица при решение за стартиране на бизнес, висока самооценка на знанията и уменията си за успешно стартиране и управление на такъв бизнес. Направен е корелационен анализ между трите основни детерминанта и предприемаческите намерения, като е установена положителна връзка. Най-силно влияние върху намеренията им за стартиране на собствен бизнес има фактора „предприемачески нагласи“ – 0,507 (значителна корелация), следван от фактора „субективни норми“ – 0,33 (умерена корелация) и фактора „възприет поведенчески контрол“ - слаба корелация (0,26).

Изследването потвърди концептуалния модел и валидността му. Посредством обучението може да се повишава позитивното отношение на студентите към собствен бизнес, т.е. да се влияе върху предприемаческите им нагласи. Това води и до повишаване на увереността на студентите, че могат успешно да стартират и управляват собствен бизнес, т.е. да се влияе върху техния „възприет поведенчески контрол“. Всичко това, съчетано с подкрепата на близките им лица (семејство, приятели и колеги) ще въздейства върху предприемаческите им намерения и оттам, върху бъдещото им поведение.

Интересен аспект в проучването се оказа оценката от страна на студентите за ролята на Икономически университет за подготовката им и подпомагането им при бъдеща предприемаческа кариера. По-слабите оценки от страна на интересуващите се от собствен бизнес, определено са притеснителни. Те показват, че следва да се работи още повече за практическата приложимост на обучението и за формиране на умения. Студентите не са убедени достатъчно в нивото на експертност на своите преподаватели. Всички са еднородни, че по време на следването не са срещнали достатъчно успешно стартирали

собствен бизнес лица. Това е посока, в която може да се работи в обучението, чрез привличане на повече хора от практиката. От друга страна, студентските организации и клубове по интереси могат да осигуряват повече срещи с предприемачи. Всички посочени резултати, могат да се разглеждат и от друга гледна точка. Прави впечатление, че студентите, които не се интересуват от предприемаческа кариера, дават значително по-високи оценки на ролята на ИУ и на преподавателите, в цялостния процес на подготовка за успешен бизнес. Те могат да се разглеждат като своеобразна контролна група. През последните години, нараства negliжирането и подценяването на лекционните и семинарни занятия, влошава се мотивираността на студентите и нивото им на подготвеност. Като практика, по-малко заангажиране в учебния процес показват хората, които имат паралелна трудова заетост, наред с обучението. Затова, може да се направи предположение, че частично по-слабите оценки на ИУ и обучението, могат да се обяснят и с неизползването на неговия потенциал от много от студентите, заинтересовани от собствен бизнес. Това е също посока, в която следва да се работи – повишаване изискванията, както и стремеж за подобряване на мотивацията на студентите.

Използвана литература

1. Ajzen, I. (1991). "The theory of planned behavior", *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 1991, vol. 50, pp. 179-211
2. Пантелеева, И., Варамезов, Л., Найденов, С., Иванов, Й., Николов, Е., Станев, Я., Иванов, И., Биолчева, П., Калпачев, С., Костов, И., Боев, Б., Сабри, А., Вранчев, К., Вранчев, Б., Николова, Д. (2021). Изследване на отношението към предприемачеството и нагласата за стартиране на собствен бизнес на студентите от СА „Д. А. Ценов” – Свищов, УНСС – София и ИУ – Варна, *Алманах научни изследвания. СА Д. А. Ценов - Свищов*, 2021, бр.29, с.48-81
3. Петров, И., Якова, Т., Шинева, Р. (2008) Студентските предприемачески нагласи и намерения : Изследване, анализ и интерпретация. Варна : Наука и икономика, 2008, 174 с.

Информация за контакт с автора:

доц. д-р Иван Йорданов Петров

Икономически университет – Варна, катедра „Индустриален бизнес и логистика“

E-mail: ivan_petrov@ue-varna.bg